

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ОБІГОВИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Визначаються проблеми формування та ефективності використання обігових засобів сільськогосподарських підприємств

Вступ. Для нормального функціонування господарських структур в ринкових умовах має бути створене адекватне ринкове середовище. Серед фінансових компонентів, які здійснюють великий вплив на формування такого середовища, важливе місце належить обіговим засобам.

Наявність частини оборотних активів у матеріальній формі є необхідною умовою підтримання безперервного процесу виробництва сільськогосподарської продукції на певному рівні.

Забезпеченість підприємств оборотними коштами є також необхідною умовою ефективного використання виробничого потенціалу реструктуризованих виробничих суб'єктів. Практично, це означає, що оборотні кошти є стартовим початком виробничого процесу. Відсутність оборотних коштів свідчить про незадовільний стан як господарсько-фінансової діяльності підприємства, так і неможливість забезпечити процес не лише розширеного, а й простого відтворення.

В процесі виробництва обігові засоби повністю переносять свою вартість на створену продукцію і становлять в структурі витрат на її виробництво 55-65 %.

Важливість ролі, яку відіграють обігові засоби у господарській діяльності підприємств, зумовлює необхідність детального дослідження та вирішення проблем, пов'язаних з їх формуванням, розміщенням, ефективним та раціональним використанням.

В сучасних економічних умовах особливо гостро постала проблема пошуку внутрішніх резервів покращення забезпеченості та

підвищення ефективності використання оборотних коштів.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження визначити проблеми формування та ефективності використання обігових засобів сільськогосподарських підприємств.

Викладення основного матеріалу. Економічна діяльність підприємства являє собою безперервний процес створення продукції, її продажу і купівлі нових засобів виробництва, що знаходить своє відображення у кругообороті виробничих фондів, з допомогою якого відтворюються спожиті засоби виробництва.

Виробничі запаси залежно від ролі, яку вони виконують в процесі виробництва, і характеру перенесення вартості на створюваний продукт поділяються на основні і оборотні.

П (с) БО 2 "Баланс" визначає, що оборотні активи – це грошові кошти та їх еквіваленти, не обмежені у використанні, а також інші активи, які призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу [1].

В економічній літературі існують різні підходи щодо визначення сутності оборотних коштів. А.М. Поддєрьогін вказує, що найчастіше в літературі можна зустріти два визначення оборотних коштів:

По-перше, оборотні засоби (або кошти) – це грошові ресурси, вкладені у виробничі фонди і фонди обігу. Головне їх призначення – забезпечення безперервності виробництва та реалізації продукції, повноти і вчасного фінансування підприємницької діяльності за мінімум витрат товарно-матеріальних цінностей.

По-друге, оборотні кошти – це активи, які протягом одного виробничого циклу або календарного року можуть бути перетворені в гроші [10]. Деякі автори таке саме визначення дають терміну “оборотний капітал”.

За умов товарно-грошових відносин запаси предметів праці виступають, з одного боку, як сукупність матеріальних цінностей, а з іншого – як втілення затрат суспільної праці у вартості фондів – оборотних фондів і фондів обігу. Тому в літературних джерелах зустрічаються визначення економічної суті оборотних засобів як сукупності оборотних фондів і фондів обігу [13].

До оборотних виробничих фондів відносять: виробничі запаси, малоцінні, швидкозношувані предмети, незавершене виробництво, напівфабрикати власного виготовлення, витрати майбутніх періодів.

Фонди обігу – це залишки готової продукції на складі підприємств, відвантажені, але не оплачені покупцями товари, залишки коштів підприємств на поточному рахунку в банку, касі, у дебіторській заборгованості, а також вкладені в короткострокові цінні папери [4].

Оборотні засоби – матеріальні та фінансові ресурси суб'єктів господарювання, які в процесі обігу набувають функціональної форми оборотних фондів та фондів обігу. Оборотні засоби – потенційно оборотні фонди і фонди обігу, але вони стають такими, коли вступають в кругообіг [11].

Введення національних стандартів бухгалтерського обліку обумовило низку змін у веденні бухгалтерського обліку взагалі та складанні звітності зокрема. Однією з характерних відмінностей нових принципів бухгалтерського обліку від ведення обліку за старими нормами є оцінка та облік запасів. Власне запаси заслуговують особливої уваги хоча б тому, що по-перше, у багатьох підприємств вони складають значну частину активів, а по-друге, оцінка запасів впливає як на валову балансу, так і на собівартість виготовленої продукції і, як наслідок, на визначення фінансового результату діяльності.

Виробничі запаси – це частина предметів праці (оборотних засобів, які не вступили в процес виробничого споживання, але без них не можливе здійснення виробництва. Ці запаси обслуговують сферу виробництва і повністю переносять свою вартість на вартість готової продукції [6].

Відповідно до П (с) БО 9 запаси – це активи, які утримуються для подальшого продажу або споживання у процесі виробництва продукції (робіт, послуг) та для адміністративних цілей чи перебувають у процесі виробництва (незавершеного виробництва) з метою наступного продажу готової продукції [3].

Крім того, новим є поняття визнання запасів активами. Відповідно до П (с) БО 9 запаси визнаються активами (відображаються як такі у балансі), коли їх вартість можна достовірно визначити та коли у майбутньому підприємство може отримати економічні вигоди в результаті їх використання.

Запаси, що не можуть бути визнані активами підприємства, списують на операційні витрати звітного періоду (раніше такі витрати ТМЦ обліковувались на балансі підприємства як запаси).

Особливу увагу слід приділяти оцінці запасів при їх списанні. П(с) БО 9 передбачає такі методи оцінки запасів при їх відпуску у виробництво, продажу та іншому вибутті:

- метод ідентифікованої собівартості одиниці запасів;
- метод середньозваженої собівартості;
- метод FiFo;
- метод нормативних затрат;
- метод вартості реалізації.

Кожен з можливих методів має свої переваги і недоліки.

Розглядаючи проблему оцінки запасів при їх вибутті, О.Хорошак вказує: “Головною перевагою методу ідентифікації є те, що вартість проданих (використаних) запасів та їх залишки обліковуються за фактичною вартістю. Але в результаті використання даного методу однакові активи обліковуються у записах за різною вартістю” [2].

Проте на практиці можливість застосування цього методу обмежена з причини номенклатури і великої кількості однакових товарів.

На думку Г.Столярчук, найбільш ефективним і достовірним методом оцінки товарних запасів при їх періодичному обліку можна назвати оцінку за середньозваженою собівартістю, тому що такий метод значно спрощує роботу бухгалтерів, які упродовж місяця працюють з постійним значеннями – середньозваженою собівартістю. А також при такому оцінюванні ми маємо середній розмір прибутку, коли ціна оприбуткування товарів менша ціни їх реалізації, що гарантує сплату податку на прибуток в середньому розмірі [23].

Однак В.Сопко зазначає, що при застосуванні середньої величини проблема полягає, насамперед, у складності відслідкування за середньою ціною за умов, коли виробничі запаси витрачаються щоденно, а також надходять з такою ж частотою [9].

На думку В. Хліпальської, недоліком цього методу є те, що необхідно приділяти більшу увагу останнім за часом цінам, оскільки саме вони більш доцільні в оцінці доходу і при прийнятті управлінських рішень [27].

Аналізуючи метод FiFo, О. Хорошак та М. Огійчук зазначають, що цей метод досить простий та запобігає можливості маніпулювання прибутком, а також забезпечує відображення в балансі суми запасів, яка приблизно збігається з поточною ринковою вартістю. Проте недоліком методу є відображення нереальних (завищених) доходів, що призводить до невиправданого завищення прибутку [28, 5].

Л. Слюсарчук, пропонуючи застосовувати методи оцінки запасів до оцінки незавершеного виробництва, зазначає, що метод середньозваженої собівартості найкраще застосовувати в інфляційних умовах, оскільки при цьому методі сальдо на рахунку 23 найменше. Метод FiFo доцільно використовувати в умовах стабільної економіки, тому що значні залишки на

рахунках 23 не впливають на розмір прибутку. Також автор зазначає, що оцінка незавершеного виробництва залежить від мети, яку поставило перед собою керівництво. Якщо мета – залучення інвестиційного капіталу, то метод FiFo є найоптимальнішим в умовах з інфляційною економікою [22].

Після внесення змін до Закону України про прибуток виникли розбіжності в податковому та бухгалтерському обліках, що стосуються обрання методу оцінки запасів при вибутті.

І. Лобза вказує, що “поєднувати бухгалтерський і податковий облік запасів можна, лише обравши для них однакові методи вибуття: FiFo або ідентифікованої вартості. Інакше доведеться вести два обліки” [17].

Л. Сук та М. Телегунь наголошують на проблемі аналітичного і синтетичного обліку таких виробничих запасів, як насіння, саджанці, корми. Дана проблема слідує із Інструкції № 291, в якій для обліку цих матеріальних цінностей (як куплених, так і власного виробництва) передбачено субрахунок 208 “Матеріали сільськогосподарського призначення” і рахунок 27 “Продукція сільського господарства” [24, 25].

На даний час в управлінні гостро назріла проблема відокремленого відображення транспортно-заготівельних витрат. На цьому акцентують увагу деякі автори. І. Павлюк вказує, що витрати на придбання і доставку товарів та доведення їх до придатного для реалізації стану повинні обліковуватись протягом звітного місяця на окремих статтях аналітичного обліку до рахунку 93 “Витрати на збут”. Ці витрати мають списуватись в кінці місяця за спеціальним розрахунком за середнім відсотком з кредиту рахунку 93 “Витрати на збут” на дебет рахунку 90 “Собівартість реалізації” з розподілом їх на дві частини:

- витрати, що відносять до реалізованих товарів;
- витрати, що відносять до залишку на кінець місяця [19].

В. Хліпальська зазначає, що в бухгалтерському обліку доцільно оприбутковувати запаси товарно-матеріальних цінностей за закупівельними цінами. В кінці місяця витрати на придбання автор радить списувати на витрати виробництва або на витрати звітного періоду, включаючи ці витрати безпосередньо до собівартості запасів. Витрати на збут запасів повинні списуватись на фінансові результати [27].

М. Пушкар вказує, що транспортно-заготівельні витрати на практиці організовуються методами:

1. На окремому субрахунку, який відкривають на балансовому рахунку 20 “Виробничі запаси” окремо до кожного субрахунку.

2. На резервному рахунку 29 “Заготівля та придбання матеріальних цінностей” з виділенням субрахунків за окремими видами матеріальних цінностей.

3. Збираються загальною сумою на окремому рахунку 20 “Виробничі запаси” чи 29 “Заготівля та придбання матеріальних цінностей” [7].

В. Сопко зазначає, що бухгалтерський облік транспортно-заготівельних витрат виконується на тих самих рахунках, на яких обліковуються самі матеріали, але ведеться окремий запис [9].

Актуальною в даний час є проблема формування обігових коштів та забезпечення ними суб’єктів господарювання. Одним із основних чинників даної проблеми є сучасна податкова політика.

А. Чечета вважає, що найнегативніший вплив на стан обігових коштів нині має механізм дії податку на додану вартість, який являє собою форму вилучення до бюджету частини доданої вартості, створеної на всіх стадіях виробництва. Зміна механізму обчислення податку призвела до того, що він перетворився на податок з обороту [29].

Розглядаючи вплив на проблему формування обігових коштів їх структури, Ю. Постійко вказує, що оптимізувати структуру розміщення обігових коштів можна за рахунок зменшення частки низьколіквідних

обігових коштів, зокрема, незавершеного виробництва, сировини і матеріалів. Щодо дебіторської заборгованості, то необхідно провести її рефінансування через факторинг, облік векселів, форфейтинг [21].

Карбовник А.М. вказує, що дебіторська заборгованість клієнтів є по суті безпроцентною позицією покупцям.

Для контролю за рівнем дебіторської заборгованості та запобігання його збільшення автор пропонує використовувати систему вексельного обігу. Простий вексель рекомендується застосовувати в таких випадках:

– якщо замовлення покупця досить велике;

– якщо продавець передбачає можливість виникнення проблеми під час оформлення заборгованостей;

– якщо покупець просить продовжити термін платежу.

Політика інкасації дебіторської заборгованості може передбачити письмові попередження, телефонні розмови з головним менеджером підприємства-покупця, подання до арбітражного (господарського) суду позову про банкрутство тощо [16].

Маслов С.І. зазначає, що управління дебіторською заборгованістю диктує необхідність кожному підприємству виводити рівень дебіторської заборгованості (у днях) по кожному виду товарів або послуг, виходячи з власного досвіду і спеціальних умов підприємства, враховуючи при цьому технологічні особливості кожного виду. Природний рівень дебіторської заборгованості розраховується, виходячи з того, що їх рівень не повинен впливати на нормальне функціонування підприємства, бути природним у тому плані, що менший рівень неможливий, а більший – економічно недоцільний:

Дз. пр. М = П.М./К.М. * Р.д.;

де: Дз. пр. М – природний рівень дебіторської заборгованості, грн.;

П.М – валовий прибуток за відвантажені товари (послуги) за місяць (протягом будь-якого звітного періоду на кожен вид товарів (послуг));

К.М – кількість днів у місяці (звітному періоді);

Р.д. – рівень дебіторської заборгованості (у днях) на кожен вид товарів або послуг [18].

Л.Пан зазначає, що найбільше впливають на утворення обігових коштів такі фактори:

– запізнення наступних витрат щодо отримання доходів і витрат на формування запасів;

– інфляційне зростання прибутку, частина якого потрапляє до бюджету як податок на прибуток підприємства та штрафні санкції [20].

Автор вказує, що період обігу коштів можна скорочувати шляхом зменшення:

1) періоду обігу товарно-матеріальних цінностей за рахунок швидкого виробничого процесу та відвантаження продукції;

2) період обігу дебіторської заборгованості за рахунок прискорення розрахунків;

3) продовження періоду обігу кредиторської заборгованості (сповільнення розрахунків за придбані ресурси) [20].

Економіст М.Дем'яненко вважає, що в ринкових умовах фонд поповнення обігових коштів доцільно було б формувати за рахунок собівартості [15]. Звичайно, про доцільність такого заходу можна сперечатись. З одного боку, це призведе до зростання цін і дебіторської заборгованості, а з іншого – зменшить розмір податку на прибуток (у сумовому виразі), одночасно зросте величина податку на додану вартість. Тому узагальнюючи, можна зробити висновок, що дослідження механізму поповнення обігових коштів за рахунок власних джерел потребує складних науково-технічних розрахунків.

С. Чорна акцентує увагу на актуальності проблеми управління грошовими активами, яке ґрунтується на обліку, організації й контролі за рахунок грошових коштів, а також запасів грошових активів з точки зору ефективності платежів і оптимального забезпечення оперативної діяльності підприємства фінансовими ресурсами.

Оптимальним залишком можна вважати таку величину грошових активів підприємства, яка не затримує операційний

цикл підприємства, дає змогу своєчасно погашати короткострокові зобов'язання і не є залишковою. Автор вирізняє такі прийоми регулювання цього виду активів, як прискорення оборотності дебіторської заборгованості шляхом застосування факторингу, обліку векселів, продажу обладнання, що не використовується на підприємстві, в разі економічної доцільності заміна купівлі основних засобів їх орендою тощо [30].

Також зустрічаються розбіжності серед думок науковців щодо методики обрахунку власних оборотних коштів.

Так, М. Дем'яненко зазначає, що власні оборотні кошти – це кошти, які належать об'єкту господарювання і за рахунок яких формується певна частина оборотних засобів. Ця частина визначається шляхом нормування і показує мінімальну потребу в оборотних засобах, за якої може здійснюватись господарська діяльність. Відображаються власні оборотні кошти в пасиві балансу на статті “Статутний фонд” [7].

Поддєрьогін А.М. вказує, що відповідно до П(С)БО 2 “Баланс” для визначення власних оборотних коштів підприємства слід із суми розділу I пасиву балансу “Власний капітал” (рядок 380) та суми рядка 450 “Забезпечення наступних витрат і платежів” вирахувати суму показників розділу I активу “Необоротні активи” (рядок 080) [10].

О.Бандурка пропонує визначити фактично наявні оборотні кошти як підсумок розділу I пасиву балансу “Власний капітал”, плюс підсумок розділу II пасиву балансу “Забезпечення наступних витрат і платежів”, плюс підсумок розділу III пасиву балансу “Довгострокові зобов'язання”, мінус підсумок розділу I активу балансу “Необоротні активи”, мінус підсумок розділу III активу балансу “Витрати майбутніх періодів” [12].

На думку А.Поддєрьогіна, особливої актуальності набуває проблема співвідношення власних і позикових джерел формування оборотних коштів в сільськогосподарських підприємствах. Хоча теоретично достатньо одного джерела надходження коштів – виручки від реалізації

сільськогосподарської продукції, в сільському господарстві така можливість реалізуватись не може, насамперед, через сезонність сільськогосподарського виробництва та нерівномірність надходження коштів протягом року. Найбільш раціональною для сільськогосподарських підприємств є така структура пасиву балансу, коли власними джерелами покривається нормативна потреба в оборотних засобах, а понаднормативна – за рахунок кредитів. Це пов'язано з тим, що потреба в оборотних засобах у зв'язку з особливостями сільськогосподарського виробництва набуває як мінімальних, так і максимальних розмірів [10].

Дем'яненко М.Я. стверджує, що сільське господарство без належного кредитування існувати не може. Це пояснюється специфікою сільськогосподарського виробництва, яка в економічному плані зводиться до необхідності авансування коштів (капіталу) на відносно тривалий (порівняно з іншими галузями) час. Залежно від спеціалізації такий період може вимірюватися роками. Саме тому сільське господарство є кредитомісткою галуззю [14].

Л. Демчук стверджує, що обіговим коштам належить особливе місце в структурі підприємства, бо переважно вони зумовлюють стійкий фінансовий стан, кредитоспроможність та інвестиційну привабливість суб'єкта господарювання [45].

Отже, вирішення проблем формування, розміщення та використання обігових коштів є необхідною передумовою організації та ефективного їх використання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 “Баланс”, затверджене наказом Міністерства фінансів України № 87 від 31 березня 1999 р. // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2002. – № 2. – С.5-10.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 “Звіт про рух грошових коштів”, затверджене наказом Міністерства фінансів України № 87 від 31.03.99 р. // Національні стандарти бухгалтерського обліку. Питання використання: Навч. посібник – 2-е вид. доп./

М.Г. Михайлов, О.А. Мельник, В.М. Теслюк та ін. за ред. М.Г. Михайлова – К.: Вища освіта, 2002. – 400 с.

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 “Запаси”, затверджене наказом Міністерства фінансів України № 246 від 20.10.99 р. // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2000. – № 1. – С. 16-18.

4. *Мацибора В.І.* Економіка сільського господарства. Підручник. – К.: Вища школа, 1994. – 415 с.

5. *Огійчук М.Ф. та ін.* Бухгалтерський облік на сільськогосподарських підприємствах: Підручник / за ред. проф. М.Ф. Огійчука, К.: Аграрна освіта, 2001. – 605 с.

6. Основи економічної теорії. Учебний посібник / Під ред. Білика .-К.: Академексперес, 1994. – 263 с.

7. *Пушкар М.С.* Фінансовий облік. Підручник. – Тернопіль: Карт – бланк, 2002. – 628 с.

8. Словник – довідник фінансиста АПК / М.Я. Дем'яненко, П.Г. Саблук, В.М. Скупий та ін. / За ред. М.Я. Дем'яненко. – К.: ІАЕ, УААН. – 1997. – 233 с.

9. *Сопко В.* Бухгалтерський облік: Навч. посібник – 3-те вид. перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 578 с.

10. Фінанси підприємств: Підручник / Кер. авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. – 4 – те вид. перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 571 с.

11. Фінанси підприємств: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. 3 – те вид. перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 400 с.

12. Фінансова діяльність підприємств : Підручник / Бандурка О.М., Коробов М.Я., Орлов П.І., Петрова К.Я. , – 2 – ге вид. перероб. і доп. – К.: Либідь, 2002. – 384 с.

13. *Демчук Л.А.* Особливості кругообороту оборотних засобів в с.-г. підприємствах // Науковий вісник НАУ/Редкол.: Д.О. Мельничук (відп. ред.) та ін. – К.: НАУ, 2001. – Вип. 35. – С.183-189.

14. *Дем'яненко Н.Я.* Істочники формування оборотних засобів в колхозах // Деньги и кредит. – 1986. – № 4. – С. 43-47.

15. Демьяненко Н.Я. Системный подход к анализу оборотных средств // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1989. – № 5. – С. 22-25.
16. Карбовник А.М. Деякі аспекти управління дебіторською заборгованістю та її вплив на джерела формування оборотних активів // Фінанси України. – 2001. – № 9. – С.92-97.
17. Лобза І. Метод ФІФО в податковому обліку: тепер обов'язково. Застосування пункту 5.9 у виробництві // Все про бухгалтерський облік. – 2003. – № 21. – С. 8-11.
18. Маслов С.І. Управління дебіторською заборгованістю та її прогнозування // Фінанси України. – 1999. – № 2. – С. 23-33.
19. Павлюк І. Проблеми бухгалтерського обліку виробничих запасів, товарів та пропозиції щодо їх вирішення // Бухгалтерський облік і аудит. – 2000. – № 6. – С. 40.
20. Пан Л.В. Управління обіговими коштами підприємницьких структур // Фінанси України. – 2000. – № 6. – С.96-98.
21. Постійко Ю.А. Формування оптимального розміщення оборотних активів суб'єктів господарювання // Фінанси України. – 2001. – № 7. – С. 85-90.
22. Слюсарчук Г. Облік незавершеного виробництва // Бухгалтерський облік і аудит. – 2002. – № 11. – С. 21-28.
23. Столярчук Г. Вплив методу оцінки товарних запасів за їх середньозваженою собівартістю на прибуток підприємства // Економіка. Фінанси. Право. – 2003. – № 1. – С. 17-19.
24. Сук Л.К. Синтетичний та аналітичний облік матеріальних запасів // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2000. – № 9. – С.2-15.
25. Телегунь М.І. Облік продукції сільськогосподарського виробництва // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2001. – № 2. – С. 6-14.
26. Хліпальська В. Вплив оцінки вартості оборотного капіталу на фінансові результати підприємства // Бухгалтерський облік і аудит. – 2002. – № 6. – С. 30-36.
27. Хліпальська В. Значення оцінки вартості в обліку запасів товарно – матеріальних цінностей на підприємстві // Бухгалтерський облік і аудит. – 2002. – № 3. – С. 25-32.
28. Хорощак О. Проблеми оцінки запасів згідно з національними стандартами бухгалтерського обліку // Економіка. Фінанси. Право. – 2000. – № 8. – С. 29-36.
29. Чечета А.П. Аналіз фінансового состояния підприємств // Бухгалтерський учет. – 1995. – № 2. – С. 9-13. 61.
30. Чорна С.В. Формування оптимального залишку грошових активів торговельних підприємств // Фінанси України. – 2001. – № 3. – С. 99-107.

МАЙДАНЕВИЧ Ю.П. – Житомирський державний технологічний університет